

Anna Kuusmin

Rentoja rekiviisuja ja kauniita kansallislauluja. Suomenkieliset ”laulunsekaiset kansannäytelmät” ja niiden kulttuuriset kontekstit

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Artikkelissa analysoidaan seuranäytelmiä, joita ajan kielenkäytössä kutsuttiin laulunsekaisiksi kansannäytelmiksi. Aineisto koostuu lähes kolmestakymmenestä suomenkielisestä teatterikappaleesta, jotka ovat ilmestyneet vuosien 1885 ja 1914 välisenä aikana. Varsinkin lyhyiden teatterikappaleiden kohdalla kysymys oli käyttökirjallisuudesta, jonka subteen tekijöillä ei ollut suuria taiteellisia tavoitteita. Samantapaiset juonet, henkilöasetelmat ja laulut toistuvat tekstistä toiseen. Vaikka lehdistössä kritisoitiin suulliseen kulttuuriin kuuluneita, erityisesti nuorison suosimia rekilauluja, niillä oli näytelmissä useita funktioita. Laulujen avulla karakterisoitiin henkilöahmoja, ilmaistiin tunteita ja kuvattiin nuorten seurustelukulttuuria. Artikkelin keskiössä on ”launsekaisten kansannäytelmien” historiallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten kontekstien tarkastelu. Osa teksteistä sisältää isänmaata ja kotisentua ylistäviä lauluja, mikä kertoo tekstien lomittumisesta kansanvalistuksen ja kansakunnan rakentamisen projekteihin.

Seuranäytelmät, kansanlaulut, rekilaulut, kansanvalistus, kansallisuusiideologia

Anna Kuusmin, yleisen kirjallisuustieteen ja kotimaisen kirjallisuuden dosentti, Helsingin yliopisto, anna.kuusmin@kotikone.fi

Kansa, laulut ja seuranäytelmät

”Koska on tuntuva puute pienistä laulunsekaisista näytelmistä, joiden aihe on kansanelämästä, on allekirjoittanut koetteeksi kyhännyt seuraavan tekeleen, jolle toivottavasti ei panna mitään suurtaiteellisia vaatimuksia.” Kirjakauppias, kustannusliikkeen johtaja ja runoilija Yrjö Weilin puolusteli tällä tavoin julkaisemaansa *Talkoopolskaa* sen alkusivulla. ”Eikä ne haavan lehdet lakkaa / tuulella huiskumasta, /

eikä lakkaa vanha kulta / mielehen muistumasta”,¹ laulaa talollisen tytär tässä näytelmässä. Kysymyksessä on suulliseen perinteeseen kuuluva *rekilaulu*, joka oli suosituin laulumuoto 1800-luvun Suomessa. Rekilauluja laulettiin muun muassa piirileikkipaikoilla, kyläkeinuilla ja yhteisissä työtilanteissa.²

Näytelmäharrastus oli osa uutta 1870-luvulla virinnyttä kokous- ja huvikulttuuria, johon liitettiin kansallisuusaate, ajatus yhteiskunnallisesta edistyksestä ja kansanvalistus.³ Samoin kuin teatteri, musiikki nähtiin huvina, jonka tuli paitsi sivistää, myös kasvattaa ja opettaa miellyttävässä muodossa.⁴ 1800-luvuun loppupuolelta alkaen erilaiset seurat ja yhdistykset merkitsivät muutoksia eliittiin kuulumattomienkin ihmisten ajanviettotavoissa. Perustettiin laulukuoroja ja torvisoittokuntia, osallistuttiin kokouksiin ja järjestettiin iltamiksi kutsuttuja tilaisuuksia, joiden ohjelmaan kuului laulua, lausuntaa, puheita ja usein myös näytelmä. Iltamat toivat tuloja muun muassa nuorisoseuroille ja työväenyhdistyksille.⁵ ”Seuranäytelmiä” painettiin pehmeäkantisina vihkoina erilaisissa näytelmäsarjoissa. Julkaistiin myös kuvailevia näytelmäluetteleja helpottamaan näytelmien valintaa. Esimerkiksi Rope Kojosen *Näytelmäoppaassa* (1910) annetaan tietoja lähes neljästä sadasta näytelmästä, joista suurin osa on kotimaista tuotantoa. Seuranäytelmien alalajiksi muodostuivat kappaleet, jotka sisälsivät lauluja. ”Laulunsekainen” tarkoitti yksinkertaisesti, että tekstiin sisältyi lauluja. ”Kansannäytelmä” puolestaan konnotoi sitä, että henkilöhahmot kuuluivat suomalaisten suureen enemmistöön eli talonpoikaiseen kansaan.

Suomenkielisten seuranäytelmien tutkimuksesta voi mainita vain Elina Pietilän väitöskirjan *Sivistävä huvi*, jonka aikajänne ulottuu vuoteen 1910.⁶ Toinen artikkeliini eniten vaikuttanut tutkimus on Vesa Kurkelan väitöskirja *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri*, jossa tarkastellaan kansanmusiikin jalostusta ja hyväksikäyttöä kaupallisiin tai ideologisiin tarkoituksiin.⁷ Tavoitteenani on tutkia laulunsekaisten kansannäytelmien historiallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia konteksteja. Selvitän aluksi genren taustaa ja lajipiirteitä, jonka jälkeen tarkastelen laulujen funktiota teksteissä. Ketkä laulavat ja miksi? Millaisiin tilanteisiin laulaminen liittyy? Millaisia lauluja teksteihin sisältyy, ja mitä niiden avulla ilmaistaan? Ketkä kirjoittivat laulunsekaisia kansannäytelmiä, ketkä sovittivat ja sävelsivät niihin lauluja? Miten kansallisuusajattelu ja kansanvalitusaate kytkeytyvät tähän näytelmätyyppiin? Rekilauluja paheksuttiin yleisesti sanoma- ja aikakauslehdissä niiden kevytmielisen sisällön vuoksi.⁸ Miksi ne näytettiin hyväksytyin silloin kun ne olivat osa teatterikappaleita?

Aineistoni varhaisin teksti on Minna Canthin *Roinilan talossa* (1885), koska 1880-luvun puolivälissä teatteriharrastus alkoi levitä eliitin parista laajempiin kansalaispiireihin.⁹ Samaan ajankohtaan osuu myös kuorolaulutoiminnan voimistuminen. Kun toisena rajapyykkinä on Artturi Järviluoman 1914 ilmestynyt *Pohjalaisia*,¹⁰ tekstit sijoittuvat kolmenkymmenen vuoden ajanjaksoon. Laulunsekaisia kansannäytelmiä julkaistiin vielä 1910-luvun toisella puoliskollakin, mutta aineisto on tällaisenaan vähintäänkin riittävä. Olen koonnut tekstit kirjastojen ja Historiallisen sanomalehtikirjaston hakutoimintojen avulla, hakusanoina ”laulunsekainen” ja ”kansannäytelmä”. Joidenkin näytelmien jäljille olen päässyt näytelmäoppaiden avulla. Olen ottanut mukaan kaikki kriteerit täyttävät painetut teatterikappaleet, jotka olen onnistunut tavoittamaan. Käytän ensimmäistä painosta aina kun sellainen on ollut saatavissa.

Kuten seuraavasta taulukosta käy ilmi, useimmat teatterikappaleista sisältävät vain yhden näytöksen, joten ne olivat sopivia iltamien päätösnumeroiksi. Koko illan näytelmiä, joita esitettiin myös ammattiteattereissa, ovat Canthin *Roinilan talossa*, Teuvo Pakkalan *Tukkijoella*, Juhani Sjöströmin *Salmin tyttö*, Artturi Järviluoman *Pohjalaisia* sekä Maiju Lassilan *Luonnon lapsia* ja *Kun ruusut kukkivat*. Nimimerkki Antti R:n ja Järviluoman tekstejä lukuun ottamatta kappaleet ovat huvinäytelmiä.

TAULUKKO 1. Laulunsekaiset kansannäytelmät 1885–1914.

Tekijä	Otsikko	”laulu”- ja/tai ”kansa” lajimääreessä	Näyt.	Vuosi
Canth, Minna	<i>Roinilan talossa</i>		3	1885
Halme, Kaarle	<i>Mallasaunalla</i>		1	1896
Wuori, Martti	<i>Savon sydämessä</i>	kansantapojen kuvaus	3	1898
Pakkala, Teuvo	<i>Tukkijoella</i>	laulunsekainen huvinäytelmä	4	1899
Sjöström, Juhani	<i>Salmin tyttö</i>	laulun ja tanssin sekainen kansanelämän kuvaus	2	1899
Larin-Kyösti	<i>Jubannustulilla</i>	laulunsekainen kansanpila	1	1900
Peltonen, Vihtori [Johannes Linnankoski]	<i>Salon lapsia</i>	laulukuvaelma	1	1900
Soisalo, Heikki	<i>Jubannusaattona</i>	laulunsekainen näytelmä	1	1900
Simelius, Aukusti (”A. S:s)	<i>Myllynpaikka</i>	seuranäytelmä lauluineen	1	1901
Kulovuori, Sofia (”Isko”)	<i>Kokkovuorella</i>		1	1901
Pärnänen, Aapo	<i>Oikealla uralla</i>		3	1901
Rissanen, Santeri	<i>Iimäellä</i>	laulunsekainen kuvaus	1	1902
Kallio, Hemmo [Kaarlo Tiihonen]	<i>Pärtytyn yö</i>	kuvaelma (–) lauluineen, leikkineen ja tanssineen	2	1903
”Antti R.”	<i>Sunnuntai-ilta</i>	laulunsekainen näytelmä	2	1903
Haapanen, Urho [U. W. Valakorpi]	<i>Jubannus-iltana</i>		1	1904
”Korhos-Heikki” [Heikki Korhonen]	<i>Nuottanuotiolla</i>		1	1904
Härkönen, Iivo	<i>Lemmennosto</i>	laulunsekainen huvinäytelmä	2	1904
Turunen, Armas (”Suru”)	<i>Hakalan rahat</i>		2	1905
Haapanen, Urho	<i>Kaksi mestaria</i>	kansannäytelmä	1	1905
Viitanen, Frans	<i>Suuntalan bääit</i>		1	1907
Valakorpi, U. W.	<i>Aave</i>	kansanpila	1	1908
Veijola, Yrjö [Yrjö Weilin]	<i>Talkoopolska</i>	laulunsekainen seuranäytelmä	1	1910
Wuori, Martti	<i>Vuoksen varrella</i>	laulunsekainen kansannäytelmä	1	1910
Salmelainen, Olli [Taavi Viljakainen]	<i>Porrassalmella</i>		1	1910
Maiju Lassila	<i>Luonnon lapsia</i>		4	1912
Maiju Lassila	<i>Kun ruusut kukkivat</i>		3	1912
Järviluoma, Artturi	<i>Pohjalaisia</i>	kansannäytelmä	2	1914

”Ulkomaista tuontitavaraa”

Kansanrunoudella oli keskeinen asema suomenkielisen kirjallisuuden rakentamisessa. Eeppistä runoutta edustava *Kalevala* (1835, 1848) ja lyyristen laulujen *Kanteletar* (1840) ilmensivät suomalaisuuden rakentajien mielisä kansanhenkeä, todistivat kansan luomisvoimasta ja kohottivat kansallista itsetuntoa. Suomen kielen kehittämisen ja kansanvalistuksen tavoitteet ilmenevät puolestaan jo siinä, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) ensimmäinen julkaisu oli Heinrich Zschokken ”kyläkertomus” *Kultala. Hyödyllinen ja huvittava historia, yhteiselle kansalle luettavaksi annettu* (1834). Se kertoo kyläkoulun opettajasta, jonka järkevien neuvojen ansiosta köyhä ja surkea kylä alkaa kukoistaa. Suomennoksen oli laatinut SKS:n ensimmäinen sihteeri Carl Niclas Keckman.

Kuten Kai Häggman kirjoittaa *Kansallisteatterin historiassa*, kansasta, kielestä ja menneisyydestä yhtenäisyyttä hakenut nationalismi leimasi 1800-luvun eurooppalaista sivistyneistöä ja myös kansallisia teattereita.¹¹ Teatterintutkija Mikko-Olavi Seppälän mukaan yhteyden kansaan ajateltiin toteutuvan suomalaisessa teatterissa 1800-luvun mittaan eri tavoin. Alkuun kyse oli kansallisia aiheita kuvaavien näytelmien esittämisestä, sitten kansankielellä esittämistä, myöhemmin esitystoiminnan ulottamisesta ympäri maata sekä lopulta esitysten suuntaamista rahvaalle.¹² Suomenkielisen näytelmäkirjallisuuden varhainen edustaja oli Pietari Hannikaisen *Silmänkääntäjä*, joka esitettiin ensimmäisen kerran 1847. Aleksis Kiven näytelmätuotannosta talonpoikaiseen miljööseen sijoittuvat *Kiblaus*, *Nummisuutarit* sekä *Yö ja päivä*. 1860-luvulla SKS julkaisi *Näytelmistö*-sarjaa, joka sisältää muun muassa Schillerin ja Holbergin klassikonäytelmien käännöksiä. Sarjassa ilmestyi myös Rudolf Kneisellin *Wiuluniekeka* (1863), jonka alkuperäisenä lajimääränä on *Volksstück mit Gesang*, ”kansankappale laulujen kera”.¹³ Edvard Tóthin *Kylän beittiö*. *Alkuperäinen unkarilainen kansannäytelmä laulujen ja tanssien kanssa* kuului Suomalaisen Teatterin ohjelmistoon samoin kuin useat lauluja sisältävät näytelmät, joita oli käännetty tai muokattu muista kielistä.¹⁴

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuonna 1867 julkaisema *Kalatyttö. Kuvailus laululla yhdessä näyttöksessä* on tietävästi ensimmäinen kansanlauluja sisältävä suomenkielinen alkuperäisnäytelmä. Nimikirjainten taakse piiloutuneen tekijän henkilöllisyys on sittemmin paljastettu: hän oli Laura Calonius.¹⁵ *Kalatyttö* edustaa uuden vaiheen fennomaniaa, joka rakensi kuvaa Suomen tulevaisuudesta erityisesti talonpoikaiston varaan.¹⁶ Kalastajan tyttärentytär Anna laulaa näytelmässä laulut ”Voi äiti parka ja raukka” ja ”Yksin istun ja lauleskelen”. Lopussa Anna ja hänen rakastettunsa, ylioppilas Yrjö Vaaranen, laulavat ”Tuoll’ on mun kultani” -laulun sävelellä: ”Nyt näen kumminki sen ilopäivän: / Annani sivullani kulkevan ja käyvän. / Totuus ei raukene, lempi ei kylmene / Suomen neitojen, / Suomen nuorison!”¹⁷ Laulut liittävät näin yhteen kansan syvät rivit ja kansasta lähteneen sivistyneistön.

Vuonna 1872 ensi-iltansa sai porilaisen lennätinvirkailija Karl Rosendahlin (1848–1917) *Lemun rannalla*, jonka oli ruotsista suomentanut A. Tuokko. Kappaleessa heijastuu isänmaallinen innostus, jota Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ensimmäisen osan ilmestyminen oli herättänyt. Näytelmässä on pari suomalaisten kansansävelmien melodioilla esitettävää laulua.¹⁸ Seuraavana vuonna ilmestyi Theolinda Hahnssonin (1838–1919) *Ainoa hetki* (1873), jossa lauletaan muun muassa kansanlaulu ”Voi, voi, kuin kullallein on niin pitkä matka”.¹⁹ Alaviitteessä mainitaan, että nuotti löytyy vihosta *Det sjungande Finland*. Huomautus ruotsinkielisestä julkaisusta ja nuoteista kertoo, että tekijä oletti ainakin näytelmän ohjaajan kuuluvan sivistyneistöön.

Suomalainen Teatteri esitti näytelmää ”Kallaveden rannalla” vuonna 1878. Näyttelijä Edvard Törmänen (1855–1880) oli muokannut tämän tekstin Aukusti Korhosen luonnoksesta teatterinjohtaja Kaarlo Bergbomin (1843–1906) ohjeiden mukaan ja liittänyt mukaan suomalaisia kansanlauluja

”vanhaan tapaan”.²⁰ ”Kallaveden rannalla” painettiin parin vuoden kuluttua nimellä *Saimaan rannalla*. Pentti Paavolaisen mukaan kyseessä on ”idyllisuomalaisuuden kuva”, jonka arvomaailma on vanhakantaisen patriarkaalinen. Bergbomin ensimmäisellä kymmenvuotiskaudella sitä esitettiin 50 kertaa.²¹ Kuten Elina Pietilä toteaa, Bergbomille teatteri oli ”yhteinen valtasuoni, johon kansan ajattelevista, paremmista jäsenistä virtailee viisauden valo, leviten sieltä salaisina säteinä koko yhteiskuntaan.”²² Minna Canth näki Jyväskylässä Suomalaisen Teatterin esittämiä kappaleita, joita Pietilä kutsuu eurooppalaiseksi tuontitavaraksi.²³ Ilmeisesti Canth sai vaikutteita varhaisiin näytelmiinsä juuri lauluja sisältävistä kappaleista. Teuvo Pakkalan näytelmää *Tukkijoella* Pietilä kutsuu ”suomalaistetuksi kylänäytelmäksi”,²⁴ korostaen näin genren eurooppalaisia juuria.

Henkilöt, juoni ja laulaminen

”Laji on teoksen käyttöarvo,” on naseva luonnehdinta genrestä.²⁵ Laulunsekaiselle kansannäytelmälle oli konkreettista tilausta, kun seuranäyttämöille tarvittiin sopivaa ohjelmistoa. Huvinäytelmä toi varmimmin maksavia katsojia. ”Lystikäs ja hyvin kansanomainen ilveily, joka saa kenen tahansa nauramaan”, kuuluu luonnehdinta *Mallasaunalla*-kappaleesta *Kansan Toverissa* 1900.²⁶ Kustantaja kehui puolestaan *Savon sydämessä* -näytelmää seuraavalla tavalla: ”[s]attuvat maalaistyypit, hupaiset kohtaukset ja mehevä kielenkäyttö tekevät siitä suorastaan loistavan tuotteen.”²⁷ Nuorisoseura-aatetta innokkaasti ajanut Santeri Alkio puolusti sellaisiakin näytelmiä, joiden päätarkoituksena oli puhdas huvittaminen, koska nuoriso voitiin saada siirtymään ”raaoista ja epäsiiveellisistä huvituksista” seuranäytelmien pariin.²⁸

Jaakko Nummisen mukaan monissa yhteyksissä korostettiin, että maaseudulla oli esitettävä kansan elämää kuvaavia näytelmiä, koska tällaisia kappaleita yleisö tajusi parhaiten.²⁹ Kariston näytelmäoppaassa kerrotaan, että kotoisia oloja kuvaavat yksinkertaisetkin seuranäytelmät ovat edistysseurojen ohjelmistoon tervetulleempia ”kuin monet ulkomaiset hienon maailman elämäntapoja kuvailevat käännökset, jotka useinkin vain synnyttävät vakavimmissa suuttumusta ja kehittymättömyydessä raskasta mieltä.”³⁰ Näytelmäoppaissa puhutaan ”edistyneistä” ja ”alkuperäisistä” oloista. Aikalaiset ymmärsivät näiden eufemismien merkityksen: edellinen viittasi herrasväkeen ja jälkimmäinen rahvaaseen.³¹ Aluksi teatterisaleina toimivat tuvat, ladot tai navetan yliset, ja teatteriin tottumaton yleisö saattoi huudella näyttelijöille tai muuten sekaantua esityksen kulkuun.³² Seurojentalojen rakentamisen myötä harrastajat pääsivät tilaan, jossa oli näyttämö esirippuineen.

Kansannäytelmien tapahtumapaikkana on yleensä talonpoikaistalon piha. Joissakin näytelmissä ollaan metsässä, kalamajalla tai mallasaunan edustalla. Eletään aina kesää, ja peräti seitsemässä kappaleessa vietetään juhannusta. Tapahtuma-aikaa ei yleensä määritellä tarkasti. Poikkeuksen muodostavat Olli Salmelaisen *Porrassalmella*, joka kuvaa Suomen sodan jälkeistä aikaa sekä 1800-luvun puoliväliin sijoittuvat Aukusti Järviluoman *Pohjalaisia* ja Kaarlo Hemmon *Pärtylin yö*. Parissa tekstissä ajanmääre on summittainen: ”Tapaus Savossa ennen aikaa” ja ”Aihe menneiltä ajoilta, jolloin nuoria taikakeinoilla lämmitettiin ja kylmennettiin toisille”.³³ Paikallisuuden merkitys ilmenee otsikoissa *Salmin tyttö*, *Savon sydämessä*, *Vuoksen varrella* ja *Pohjalaisia*. Regionaalisuutta ei kuitenkaan korosteta esimerkiksi murteiden käytöllä. Yleistettyvyyteen viittaa tekijän ohje *Vuoksen varrella* -näytelmän alkusivulla: ”On ajateltu tapahtuvan Vuoksen varrella, mutta voidaan sovittaa mille muullekin seudulle tahansa Suomessa. Sen mukaan on myöskin kansallispukuja käytettävä ja mikäli mahdollista paikkakunnan lauluja laulettava.” Martti Wuori lisää, että lauluja voi vaihtaa toisinkin tai jättää poisikin: ”Samoin voi menetellä tanssienkin suhteen – varsinkin pienehköillä näyttämöillä.” Tanssit tarkoittivat tässä yhteydessä kansantansseja, joita kutsuttiin joskus kansallistansseiksi.

Kuva 1. Alakylän nuorisoseuralaiset esittävät Pohjalaisia-näytelmää. 1930-luku. Museovirasto.

Lyhyiden teatterikappaleiden juonet ovat yksinkertaisia. Esimerkiksi Veijolan *Talkoopolskassa* riidellään laidunmaasta kahden talon välissä. Ala-Harjun poika on rakastunut Ylä-Harjun tyttäreeseen, mutta vanhemmat vastustavat liittoa. Molemmissa pidetään elotalkoot samana päivänä. Pelimanni keksii juonen, jonka avulla nuoret saavat toisensa. Hemmon *Pärtylin yön* juoni on tiivistetty näytelmäoppaaseen seuraavalla tavalla: ”Niemelässä valmistetaan Ellin ja Juhanan kihlajaisia suurella touhulla. Samaan aikaan on Mauno-setä viemässä Junnolan Martin aikaisemmin tuomia kihloja takaisin. Keskellä kihlajaisia tulee Martti mellastamaan, mutta saa lähteä niine hyvineen.”³⁴ Teksteissä on vakiohahmoja: ”vakaa ja joskus hiukan pönäkkä isäntäväki, sirkeät piiat ja tyttäret, reimat ja kepposiin valmiit renkipojat ja nuoret miehet, peräkamarin pojat, juorueukot ja hitaanpuoleiset ukonkõriläät.”³⁵ Nimettyjen henkilöiden lisäksi näytelmissä on yleensä joukko nuoria ja kyläläisiä. Joissakin teksteissä on pelimanni, joka soittaa viulua tai haitaria. Yhteisöjen ulkopuolisia henkilöitä ovat kulkukauppias, tukkilaiset, rautatien rakentajat ja mustalaiset.

Keskeistä näytelmien juonissa on puolison valinta. Pääparin asetelmassa on lähinnä kaksi variaatiota: 1) talollisen poika rakastaa talollisen kasvattia tai piikaa ja 2) talollisen tytär lempii talollisen kasvattipoikaa tai renkiä. Joissakin kappaleissa on kaksi pääparia, mutta *Tukkijoella* peräti kolme. Avioliiton esteenä on useimmiten vanhempien halu saada rikas puoliso lapselleen. Sosiaalinen eriarvoisuus talollisten ja maattomien välillä ei näytelmissä ole ylittämätön. Kuten Elina Pietilä toteaa: ”mikäli vanhempi polvi asettaa kahden nuoren liiton tielle esteitä, viitataan vain ylipäätään köyhän ja rikkaan väliseen juopaan, jonka köyhä aina ylittää puhtaiden ja korkeiden luonteenominaisuuksiensa ansiosta.”³⁶ Tämä pätee pääpariin, mutta ns. subrettiparin kohdalla huumori on etualalla.

Laulun esittäminen iltamissa tai laulujuhilla eroaa suullisen kulttuurin piiriin kuuluvasta spontaanista laulutilanteesta. Teatterilavalla tilanne on vielä erityisempi: näyttelijä teeskentelee olevansa joku toinen, jonka toimintaa ja tunteita hän esittää ja välittää ne yleisölle, joka istuu teatterin katsomossa. Näytelmätekstien tekijöiden oli otettava huomioon amatöörien taidot, josta kertovat opaskirjojen huomautukset, kuten ”[T]arvitaan laulutaitoisia näyttelijöitä.”³⁷ Kansanlaulujen etuna oli, että näyttelijät yleensä tunsivat sekä sanat että sävelet ennestään. Laulaminen kuuluu aineistoni

näytelmissä lähinnä nuorten henkilöiden rooleihin, ja monissa teksteissä rekilaulu toimii eräänlaisena henkilöahmon attribuuttina. ”Minä olen pikkuinen flikka, pikkuinen kuin lyyra, / ja herrastaa sen pojan pitää, joka minun tyyrää”, laulaa piika Canthin näytelmässä. Talon tytär paheksuu kovaäänistä laulamista ja lisää: ”Kun on toisen palveluksessa, niin ei sovi kaikkia mielitekojaan noudattaa”.³⁸ Wuoren *Savon sydämessä* alkaa kohtauksesta, jossa renki Ville laulaa täyttä kurkkua: ”Henttuni kammarin piipusta nousee vaaleanharmaa sauhu, / Sieltäpä kuuluu iltasilla tämän pojan laulu.”³⁹ Huoleton ja kovaääninen rekilaulu yhdistyy useimmiten laulajien matalaan asemaan talonpoikaisyhteisössä.

Tytöt, pojat ja riiaaminen

Rekilaulut kuuluivat etenkin nuorten yhdessäoloon. Ei siis ihme, että suosituin aihepiiri liittyi seurusteluun ja rakkauteen. Rakkaus- ja seurusteluteemaa kannattelevia rekilauluja esittävät paitsi nimetyt henkilöahmot, myös nuorisoryhmät. Seuraava esimerkki on Korhos-Heikin näytelmästä *Nuottanuotiolla*, jossa nuoret miehet laulavat yhdessä: ”Kaksi niin kaunista kukkaista kasvaa / kahden puolen aita. / Rakkaus nuorten vaikkapa vuorten / lävitse tulla taitaa.”⁴⁰ Kaikki aineistoni teksteihin sisältyvät kansanlaulut eivät ole rekilauluja, ja monen tunnetun kansanlaulun kohdalla on muistettava, että niin sanat kuin sävelkin ovat kokeneet erilaisia sovitusprosesseja.

Piirileikkikulttuuri oli vielä elävää perinnettä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella, mutta paritanssit olivat yleistymässä. Santeri Rissasen *Iimäellä* alkaa piirihyppylaululla: ”Tämä piiri on varustettu / Nuorukaisille huviks’ / Tämä tyttö on puetettu / Tälle pojalle pariks’.”⁴¹ Aukusti Simeliuksen *Myllynpaikka* päättyy piirileikkiin. Sjöströmin *Salmin tyttö* sisältää useita piirilauluja samoin kuin Wuoren *Vuoksen varrella*.⁴² Kaarlo Hemmon *Pärtytyn yössä* tytöt ja pojat laulavat piirileikkilauluja vuorotellen ja lopussa yhdessä.⁴³ Tyttöjen ja poikien kiusoittavaa vuorolaulua jäljitellään Larin-Kyöstin *Juhannustulilla* sekä Heikki Soisal on näytelmässä *Juhannusaattona*, jossa laulukilpaa kutsutaan laulupainiksi:

POJAT (*laulavat*):

Tämän kylän raitin laijalla
on se heiluvainen tuoli,
Siihen ne pannaan kaikki likat,
jotk’ei pojista huoli.

TYTÖT (*laulavat*):

Pojilla ja susilla on
yhtäläinen mieli,
susi ei virka mitänä,
pojill’ on liukas kieli.

RIIKKA. No, jokos laulut loppuivat? Ettepä piisanneetkaan laulupainissa. Siinä sen nyt näette tytöt: eivät ne riitä meille laulussakaan.⁴⁴

Useissa teksteissä on rakastetun kaipuuta ilmaisevia surullisia lauluja, jotka eivät aina kuulu rekilaulun kategoriaan. Sekä nuoret miehet että naiset laulavat ikävästään, tytöt kuitenkin hieman useammin kuin pojat. ”Tuoll’ on mun kultani, ain’ yhä tuolla”, laulaa talollisen tytär Armas Turusen näytelmässä *Hakalan rahat*.⁴⁵ Näytelmässä *Oikealla uralla* seppä Paavo kaipaa Sohvia ja laulaa ”Tuonne

taakse metsämaan”, ja Sohvi ilmentää ikäväänsä laulamalla ”Taivas on sininen ja valkoinen” ja ”Läksin minä kesäyönä käymään”.⁴⁶ Kaihoisaa laulua tulkitsee usein toinen henkilöahmo, joka ymmärtää laulajan ilmaisevan omia tunteitaan. *Savon sydämessä* mökkiläisen tytär Anni on onneton, koska äiti haluaa näyttää hänet varakkaan talon pojalle. Hänen laulunsa alkaa sanoilla ”Voi, äiti parka ja raukka”. Tekijän mukaan tässä kohtaa sopii myös ”Yksi ruusu on kasvanut laaksossa”,⁴⁷ joka kertookin selvemmin rakastavaisten välisestä rajasta. Frans Viitasen *Suuntalan häissä* talollisen tytär Saima lukee kirjaa *Helmikimppu*. Saimaan rakastunut Aimo ottaa kirjan käteensä ja lukee siitä laulun, joka alkaa sanoilla ”Yksi ruusu on kasvanut laaksossa”. Aimo sanoo, että laulu on kaunis, ”jos sitä katselee ruusun kannalta, mutta kulkijapojan kannalta se on kaikkea muuta.”⁴⁸ Kulkijapoikaan samastunut Aimo saa tietenkään ruusunsa näytelmän lopussa. Vihtori Peltosen laulukuvaelmassa on kaksi nimetöntä paria, ja siinä lauletaan kahdesta ruususta.⁴⁹ Ilmari ja Kaarlo Krohnin sovittama ”Laakson ruusu” on yksi tunnetuimmista suomalaisista lauluista.⁵⁰ Se edustaa eliitin käsityksestä suomalaisen kansanlaulun surullisesta ja yksinkertaisesta, mutta kauniista luonteesta.⁵¹

Laulut ilmaisivat tunteita: ne toimivat kuin tekstiviestin hymiöt. Näytelmien alkupuolella lauluilla ilmennetään rakastetun kaipuuta tai tuskaa rakkauden välisistä esteistä, kun taas keskivaiheilla nuoret selvittelevät suhteitaan laulujen avulla. *Roinilan talossa* Eeron laulu sisältää kysymyksen (”Lausupa mulle kerran totta, lausu Elli kulta, / Ootko koskaan tuntenut sa rakkauden tulta”), johon tyttö vastaa laulamalla: ”Yhden mä tiedän sorjan ja sievän, josta ma hiukan tykkään. / Saisko tuota rakastaa, en ole kysynytään”.⁵² Dialogi jatkuu useassa säkeistössä. *Talkoopolskassa* nuori mies laulaa toiveesta saada nähdä vanha kulta, jolloin hänen mieltiettynsä kysyy: ”Ja kuka on se vanha kulta?”⁵³ *Tukekijoella* Huotari laulaa juomaripojasta, ja Anni vastaa siihen omalla viisullaan:

28

Juomaripojan jos ottaisin,
niin surussa ikävöisin:
viikot se kulkisi kylä pitkin
ja röijyni ryyppyyn möisi.

En minä huoli viinanjuojaa
pirttini haltijaksi,
sievä ja siisti sen olla pitää
tään tytön valtijaksi.⁵⁴

Lauludialogi päättyy yhdessä laulettuun säkeistöön, joka ilmentää parin tunteiden molemminpuolisuutta. Nuorten rakkaudessa ei ole humoristisia elementtejä. Toisin on, kun on kysymys vanhemmista henkilöahmoista. Maiju Lassilan näytelmän *Kun ruusut kukkivat* alussa keski-ikäinen ”Mamman Liisa” hioo kirvestä ja hyräilee piippunensä suupielessä ihanista ruusuista, joiden kukkiessa sydän soi lemmeestä.⁵⁵ Laulu toistuu näytelmässä lukuisia kertoja.

Kuva 2. Porin teatterin ulkoilmänäytös ”Roinilan talossa” Kirjurinluodolla. Syksy 1932. Museovirasto.

Piirileikkiä on näytelmissä paljon enemmän kuin paritanssia, mikä johtunee ensinnäkin siitä, että piirileikin esittämiseen ei tarvittu säestäjää. Toisaalta tällainen ”hillitty hilpeys” sopi paremmin etenkin nuorisoseurojen itsekasvatusperiaatteisiin.⁵⁶ Suutelemisen mainitseminenkin on näytelmissä harvinaista: ”Minun kultani ripottaa / Ja suikkaa muille suuta, / Minä raukka rakastan / Ja enkä taida muuta”, lauletaan Aapo Pärnäsän näytelmässä.⁵⁷ Parissa tekstissä viitataan yöjalassa käymiseen.⁵⁸ *Pärtytyn yössä* on ”Yöstäjän serenaadi” ja *Mallassaunassa* piika Aina hyräilee säkeitä ”Tule illalla, ole tallella! / Saat maata mun käteni varrella”.⁵⁹ Anneli Asplundin mukaan eroottisten rekilaulujen aihepiiri on laaja, ja 1800-luvun loppupuolen laulustossa vallitsevat varsin kirjavat sukupuolimoraalia kuvaavat asenteet.”⁶⁰ Suorasukaisia seksuaalisia viisuja, joita laulettiin etenkin miesten parissa, ei olisi tietenkään voinut esittää julkisesti. Rope Kojonen kritisoi *Savon sydämessä* -näytelmän kohtausta, jossa äiti narraa miehen tyttärensä aittaan jouduttaakseen toivomaansa liittoa: oppaan tekijän mukaan ei kannattaisi tuoda esiin ”rumia, hävinneitä tai häviäviä puolia kansan elämästä.”⁶¹

Maskuliininen uho

Rekilaulukulttuuri eli vahvana 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja vuosisadan vaihteessa. Nuoriso erottautui vanhemmista ihmisistä muun muassa laulamalla pilkallisesti kylän ämmistä. ”Ähä ähä ämmäparat / harmittaakos teitä, / kun ne tämän kylän nuoret pojat / tanssittavat meitä”, laulavat tytöt näytelmässä *Vuoksen varrella*.⁶² *Suuntalan häissä* Iisakki laulaa hulvilipojasta, joille kylän ämmät eivät mahda mitään.⁶³ Näytelmässä *Juhannusaattona* kaksi nuorukaista tulee näyttämölle kaulatuksin: ”Lauletaan me nuoret pojat, / että sen muutkin kuulee, / ett’ei tään kylän ämmät meitä / vallan mykäksi luule”.⁶⁴ Rekilauluissa nuoren miehen kuvaan kuuluu kerskailu tyttöjen suosiosta. *Roinilan talossa* Mauno

laulaa pulskasta pojasta, jota lempii viisitoista nättiä likkaa – ja kuusitoista tyttöä tulee itkemään hänen haudallaan.⁶⁵ Heiloja ei surra lauluissa, jotka sisältyvät näytelmiin *Savon sydämessä*, *Salmin tyttö* ja *Juhannusaattona*.⁶⁶ Toisaalta huliivilipojat ovat yleensä näytelmissä sivuosassa: pääparin lempi on vakaata ja uskollista. Huolettomuus liittyy ennen kaikkea maattomien miesten roolihahmoihin. Räätäli-Pekka tanssii *Aaveessa* hienoisessa humalassa ja laulaa hupaisesta elämästään: ”Ja ilo se on minun ruokani / Ja suruista en minä huoli, / en, vaikka torppa annettais / ja talostakin takapuoli.”⁶⁷

Myös muunlainen rehvastelu kuuluu miehen rooliin. Lassilan *Luonnon lapsissa* Turcka laulaa välkkyvästä varsasta, ja Viitasen *Suuntalan häissä* mahtailaan muodikkailla asusteilla: ”Hevosia hyviä, rahaa ja jyviä, / ne on meidän tavaramme, / punaset tupakkipussin tupsut / ne riippuvat taskustamme.”⁶⁸ Viinankäyttö tehostaa maskuliinista uhoa. Vaikka puhemies Aatami on pantannut viulunsa *Kabdessa mestarissa*, hän laulaa iloisesti, välillä pullostaan maistellen.⁶⁹ *Tukekijoella*-näytelmässä Huotari laulaa juomaripojasta, joka upottaa viinaan surunsa: ”Kun heilani hetvahti polveltani / Uuden kullan kaulaan, / Mehulla viinimarjojen / Piti hurjat huoleni laulan.”⁷⁰ Soisalon näytelmässä pohjalainen nuori mies alkaa uhitella naukun otettuaan, ja Antti R.:n näytelmässä *Sunnuntai-ilta* juopottelevat miehet laulavat hurjista pojista: ”Minä olen pappani ainoa poika / Härmälän Kankaanpäästä, / En minä sure itseäni, / enkä muittenkaan henkeä säästä.”⁷¹ Rope Kojonen varoittaa oppaassaan tästä kappaleesta: ”Toinen näytös nurkkatansseineen, korttipeleineen ja tappeluineen on vaikea esittää. Ja ellei sitä voida hyvin tehdä, niin silloin siinä pääsee etualalle raakuus.”⁷² Näytelmässä tuodaan kuitenkin esiin vaihtoehto entisille ajanviettotavoille: talollisen tytär sanoo muille nuorille, ettei kirkonkylän iltamissa tapahdu samanlaisia ikävyöksiä kuin edellisissä nurkkatansseissa.⁷³

Maiju Lassilan *Luonnon lapsissa* rautatien rakentaja Jorkka kehuu olevansa ”ankara puukkomies ja kuulu naisten viettelijä”. Hän sanoo osaavansa Mattilan Sandran laulun, jossa kerrotaan Hallin Jannesta, kuuluisasta rikollisesta. Jorkka laulaa ”Härmän laulun”: ”Lapuan likka se muiskuja antaa / ja Kauhavan tyttö se pussaa, / vaan Härmän poika se heilua halaa / eikä se tuutua hussaa”. Laulu ei kuitenkaan kuvaa henkilöahmon todellista olemusta. Tekijä kuvaa Jorkkaa parenteesissa seuraavalla tavalla: ”Aina reipas, rehti, mutta ei puukkopuheissaankaan itse asiassa raaka, vaan on se tavallista peloittelevaa näyttelemistä, pohjaltaan leikkiä, vaikka tekeytykin kuin olisi se totta”.⁷⁴ Näyttelijän oli siis osattava välittää katsojille, että henkilöahmo oli muuta kuin mitä hän esitti.

Artturi Järviluoman *Pohjalaisissa* on useita puukkojunkkarilauluja.⁷⁵ Antti, joka odottaa kuljetusta vankilaan, laulaa hurjuudesta ja kahleista.⁷⁶ Hän oli puukottanut toista miestä tappelussa puolustaakseen nuoren naisen kunniaa. Väkivaltaa ei näytelmässä kokonaan tuomita, mikä tulee esiin herastuomarin repliikissä itsevaltaiselle vallesmannille:

Näillä tasangoilla kunnioitetaan voimaa ja rohkeutta. Väkivaltaisuuksiakaan ei kovin ankarasti tuomita, jos väkivallan tekijät ovat vertaisia, mutta väkivalta herrain ja virkamiesten puolelta päästää aina pahat luonnon voimat ihmisissä irti. Tämä lakeus on antanut asukkaillensa vapaudenrakkautta, ankara taistelu toimeentulosta on pakottanut asukkaat luottamahan itseensä ja tehnyt ne samalla koviksi. Mutta kansa on rehtiä. Se on paha ainoastansa sille, joka itse antaa aiheen.⁷⁷

Suomalaisuus ja kansanvalistus

Kuten aiemmin on mainittu, valikoitu kansanperinne kuului kansallisen kulttuuriin perustaan. Joihinkin näytelmiin sisältyy etnografisia elementtejä. Hemmo Kallion näytelmän nimiölehdellä on seuraava

maininta: ”Vanhoja itä-suomalaisia kansantapoja J. Häyhän kokoelman mukaan”. Kalevalamittainen runouskaan ei ole teksteistä poissa. Esimerkiksi Juhani Sjöströmin *Salmin tytössä* on sekä rekilauluja että kalevalamittaisia lauluja⁷⁸ Sofia Kulovuoren *Kokkovuorella* loppuu kohtaukseen, jossa karjalainen runonlaulaja ennustaa varjelusta Suomen kansalle.⁷⁹ Kuten Elina Pietilä toteaa, tämä hahmo asettuu kansallisen voiman merkiksi, ja ”[e]urooppalaisen kyläoperetin suomalaiseen kansallispukuun vaatetettu perillinen päättyy hartaaseen finaaliin.”⁸⁰ Kalevalamittaisen runouden tehtävänä oli ilmeisesti luoda mielikuva menneestä ajasta ja vahvistaa kansallisen kulttuurin peruspilareita muistuttamalla arvokkaaksi koetusta vanhemmasta runoudesta.

Joissakin teksteissä on kansallishenkeä kohottavia lauluja. Heikki Soisalon *Juhannusaattona* sisältää kohtauksen, jossa talollisen tytär laulaa Runebergin runoon sävelletyn ”Joutsenen” ja opettaa kylän nuorille kansanopistossa oppimansa laulun. Lopussa on Maamme-laulu.⁸¹ Urho Haapasen näytelmässä *Juhannus-iltana* lauletaan ”Honkain keskellä mökkini seisoo”, jonka kertosaakkeenä on ”Hoi laarilaarilaa, hoi laarilaarilaa / kaikuu mun suloinen Suomeni maa”.⁸² Samaan tekstiin sisältyy Aleksanteri Rahkosen runoon pohjautuva isänmaallinen laulu.⁸³ ”Kansalaislaulu” (”Olet maamme armahin Suomenmaa”) kajahtaa puolestaan Santeri Rissasen näytelmässä, joka päättyy ”Savolaisten lauluun”.⁸⁴ Kotimaa on teemana myös joissakin tekijöiden omissa lauluteksteissä: ”Suomi on pieni ja Suomi on köyhä. / Vaan sitä tahdomme rakastaa”, laulavat nuoret Aukusti Simeliuksen *Myllynpaikassa*.⁸⁵ Kulovuoren laulussa armas aurinko suo valonsa Pohjolan rannoille ja rintaan nousee riemu: ”Ja toivo se ilmoille nousemaan saa: / Eläköön armas tää Suomenmaa!”⁸⁶ Iivo Härkösen *Lemmennostossa* ylistään ”kaunista, armasta Karjalan maata ja lauluista Laatokan rantaa”.⁸⁷

Seuranäytelmien kuvauksissa ja harvalukuisissa arvosteluissa on kaksi linjaa, salliva ja kriittinen. Useimmiten sanomalehtiarvioissa lähdettiin siitä, että kysymys oli käyttökirjallisuudesta: ”Martti Wuoren äsken ilmestynyt laulunsekainen kansanäytelmä ”Wuoksen warrella” ei suinkaan tähtää mitään kirjallistaiteellisia tarkoituspieriä sekään, waan yleisön wiatonta hupia vähäpätöisellä rakkaussuhteella, kansanlauluilla, mustalaissävelillä ja -tansseilla,” kirjoitti nimimerkki K. L. *Undessa Suomettaressa*. Nimimerkki A. R. kirjoittaa uusmaalaisten edistysseurojen julkaisemista näytelmistä seuraavalla tavalla: ”Melkein kaikissa niissä on tavalla tai toisella kuvattu, miten maalaisnuoriso on herännyt kevytmielisestä elämästään, jättänyt juopottelut ja tappelut tai Amerikkaan muuttohommat ja ryhtynyt sen sijaan hyviä rienoja harrastamaan ja isänmaan asioita seuraamaan.”⁸⁸ *Kansanvalistusseuran näytelmäoppaassa* huomautetaan esimerkiksi vanhentuneesta tai huonosta kielestä.⁸⁹ Viljo Tarkiainen kritisoi valistushenkisiä seuranäytelmiä teennäisyydestä: oppimaton torpan tyttönsäkin turvautuu ”lyyrillisiin mielenpurkauksiin ’ihanien haavekuviansa tyhjiin raukeamisesta’ ja renkipoika ’paremmista unelmistaan.’ Tahsi saarnaa sitten joku maalainen naapurilleen kansanopistosta ja valistuksen hedelmistä niin retorisesti kuin paras puhuja kansanjuhlissa.”⁹⁰ Toisaalta Maiju Lassilaa arvosteltiin liian karkeasta kansankuvasta, kuten Irma Tapaninen on kirjoittanut.⁹¹

Kirjoittajat, sovittajat ja säveltäjät

Kuten oheinen taulukko osoittaa, monet näytelmien tekijöistä olivat syntyneet talollisten lapsina, mutta päässet opintielle. Vanhemmissa oli myös kauppiaita ja virkamiehiä. Ylioppilaita kirjoittajista on seitsemän ja filosofian kandidaatteja kaksi. Muutama oli käynyt useamman luokan oppikoulua, ja kuusi tekijöistä oli opiskellut seminaarissa. Kirjoittajien joukossa onkin useita kansakoulunopettajia. Toinen yleinen ammatti oli toimittaja. Päätoimisia kirjailijoita olivat Larin-Kyösti ja Algot Untola eli Maiju Lassila. Talonpoikaiseen kansaan kuuluvista amatöörinäyttelijöistä ja heidän yleisöstään näytelmien

kirjoittajia ja oppaiden tekijöitä siis erotti korkeampi koulutus ja yhteiskunnallinen asema. Monille kirjoittajille rekilaulut olivat nuoruuden perintöä.

TAULUKKO 2: Laulunsekaisten kansannäytelmien kirjoittajat. Koulutus, tausta ja ammatti näytelmän/näytelmien ilmestymisaikana.

Tekijä	S.v.	Koulutus näytelmän kirjoitusvuonna	Isän ammatti	Ammatti näytelmän kirjoitusvuonna
Canth, Minna	1844	Tyttökoulu	Kauppias	Kauppias, kirjailija
Wuori, Martti	1858	Fil. kand.	Henkikirjuri	Virkamies, kirjailija
Pakkala, Teuvo	1862	Ylioppilas	Kultaseppä	Toimittaja, kirjailija
Larin-Kyösti	1873	Ylioppilas	Ravintoloitsija	Kirjailija
Sjöström, Juhani	1871	Kansakoulu, taideteollisuuskoulu	Vanginvartija	Maalari
Peltonen, Vihtori	1869	Kansakoulu, seminaaria	Talollinen	Kirjailija, toimittaja
Pärnänen, Aapo	1872	Seminaari		Kansakoulunopettaja
Soisalo, Heikki	1874	Seminaari	Talollinen	Kansakoulunopettaja
Halme, Kaarle	1864	[Käynyt oppikoulua]	Talollinen, kauppias	Teatterinjohtaja, näytelmäkirjailija
Simelius, Aukusti	1882	Ylioppilas	Nimismies	Ylioppilas
Kortesuo, Katri	1858	Seminaari	Raatimies	Kansakoulunopettaja
Rissanen, Santeri	1880	Ylioppilas	Nimismies	Toimittaja
Hemmo, Kaarlo	1858		Talollinen	Asioitsija, talollinen, kirjailija
Haapanen, Urho	1886	4 lk. oppikoulua	Kauppias	Toimittaja, kirjailija
Korhos-Heikki	1884	Urkurikoulu	Talollinen	Kanttori, kirjailija
Härkönen, Iivo	1882	Seminaari	Talollinen	Kansakoulunopettaja
Turunen, Armas	1886	6 lk. oppikoulua	Räätäli	Sanomalehtien avustaja, kirjailija
Viitanen, Frans	1864		Talollinen	Vaaturimestari
Valakorpi, U. W.	1886	4 lk. oppikoulua	Kauppias	Toimittaja, kirjailija
Veijola, Yrjö	1875	Fil. kand.	Lehtori	Kirjakauppias ja kustantaja
Salmelainen, Olli	1873	Kansakoulu	Talollinen	Toimittaja
Lassila, Maiju	1868	Seminaari	Talollinen	Kirjailija
Järviluoma, Artturi	1879	Ylioppilas	Kauppias	Toimittaja, kirjailija
Antti R.				

Ainakin jotkut tekijöistä olivat itse mukana näytelmäharrastuksessa. Esimerkiksi Teuvo Pakkala näytteli ja ohjasi Oulun Hupi- ja Hyötyseurassa.⁹² Vihtori Peltonen oli 1900-luvun alkuvuosina Karinaisten näytelmätoiminnan *primus motor*.⁹³ Olli Salmelaisen nimellä kirjoittanut toimittaja Taavi

Viljakainen oli aktiivinen nuorisoseuralainen,⁹⁴ ja Algot Untola ohjasi harrastajanäyttelijöitä Kaustisilla ja Lohjalla.⁹⁵

Kuten aiemmin on mainittu, laulunsekaiset kansannäytelmät sisälsivät paljon suulliseen kulttuuriin kuuluvia rekilauluja, mutta myös sovitettuja kansanlauluja. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja 1900-luvun alussa kansanlaulujen sävelmiä ja sanoja merkittiin muistiin ja niistä laadittiin sovituksia. Vesa Kurkelan mukaan kansanlaulusovitusien tekeminen kuului 1900-luvun alussa lähes jokaisen musiikin ammattilaisen harrastuksiin.⁹⁶ Joissakin aineistoni teksteissä mainitaan julkaisuja, jotka sisältävät näytelmässä esitettävien laulujen nuotteja.

TAULUKKO 3: Näytelmissä mainitut laulukirjat sekä laulujen sovittajat ja säveltäjät.

Teos	Painettu laulu- tai tanssikokoelma mainittu	Sovittaja/Säveltäjä
Minna Canth, <i>Roinilan talossa</i>		Kustaa Killinen (3 laulua)
Teuvo Pakkala, <i>Tukkijoella</i>		Oskar Merikanto
Juhani Sjöström, <i>Salmin tyttö</i>		Emi Sivori
Larin-Kyösti, <i>Juhannustulilla</i>		Oskar Merikanto
Johannes Peltonen, <i>Salon lapsia</i>	<i>Sirkkunen I & II, Rikström, Kolmiäänisiä lauluja III, Rikström, Kotoa ja muualta, Mäntybarjun lauluja, Kansanvalistusseuran yksiaänisiä lauluja, Ylioppilaslauluja, Kanteloinen</i>	Oskar Merikanto (1 laulu) ”Pianosäestyksen sepittänyt lehtori Mikael Nyberg.”
Heikki Soisalo, <i>Juhannusaattona</i>	<i>Kansanvalistusseuran yksiaänisiä lauluja</i>	
Sofia Kulovuori, <i>Kokkovuorella</i>	<i>Kanteloinen, Kaksiäänisiä lauluja, Kansanvalistusseuran miesäänisiä lauluja</i>	Sofia Kulovuori (3 laulua), nuotit lopussa
Kaarlo Hemmo, <i>Pärtylin yö</i>		Otto Kotilainen
Iivo Härkönen, <i>Lemmennosto</i>		Elis Palander (3 laulua), nuotit lopussa
Yrjö Veijola, <i>Talkoopolska</i>	Heikki Klemetti, <i>Valittuja kansanlauluja Etelä- Pohjanmaalta</i> , Anni Collan, <i>Suomalainen kisapirtti</i> [tanssit]	
Martti Wuori <i>Vuoksen varrella</i>	Erkki Melartin, <i>Karjalaisia kansanlauluja Käkisalmelta</i>	Leevi Madetoja (1 laulu)
Maiju Lassila <i>Luonnon lapsia</i>		Martti Heiniö ja Emil Hällström ⁹⁷

Yhteenvetoa

Suomalaiset kansannäytelmät saivat alkunsa saksankielisten ja unkarilaisten mallien inspiroimina. 1860- ja 1870-luvulla ilmestyneissä teatterikappaleissa kansanlaulut kannattelivat romanttis-idealista isänmaallisuutta. Laulunsekaisen kansannäytelmän genre alkoi muotoutua 1880-luvun puolimaissa, jolloin näytelmäharrastus ja kuorolaulutoiminta alkoivat levitä laajempiin kansalaispiireihin. Seurat ja yhdistykset synnyttivät maaseudullakin uudenlaisia ajanviettotapoja. 1900-luvun alkupuolella tekstejä tuotettiin kuin liukuhihnalta täyttämään iltamien loppunumeroiksi sopivien huvinäytelmien tarvetta. Varsinkin lyhyiden teatterikappaleiden kohdalla kysymys oli käyttökirjallisuudesta, jonka suhteen tekijöillä ei ollut taiteellisia tavoitteita. Samantapaiset juonet, henkilöasetelmat ja laulut toistuvat tekstistä toiseen.

Näytelmien sijoittaminen talonpoikaiseen maailmaan selittyy yhtäältä kansallisesta projektista: kansaa kuvattiin myös runoissa, kertomuksissa ja romaaneissa, ja kansankulttuuria vahvistettiin perinnettä keräämällä. Kansannäytelmien taustalla olivat myös käytännölliset syyt: tekijät lähtivät siitä, että kansan syvät rivit ymmärsivät parhaiten näytelmiä, jotka sijoittuvat sen omaan elämänpiiriin. Rekilaulut olivat harrastajille tuttuja suullisesta perinteestä, ja kokemattomien näyttelijöiden oli helpompi ilmaista henkilöhahmon tunteita laulamalla kuin repliikkien kautta.

Nuorten henkilöhahmojen esittämiä lauluja kuvaa Vesa Kurkelan luonnehdinta ”hillitty hilpeys”. Kurkelan kiteyttämä luonnehdinta on peräisin hänen analyysistään Emil Sivorin sovittamista humoreskeista, joiden riehakkuus on ”tarpeeksi lapsenomaista ja leikkisää, niin etteivät kansanvalistajat ole panneet sitä pahakseen.”⁹⁸ Loilottava piika, reippaan rekilaulun kajauttava renki ja huoleton hulivilipoika kuuluvat laulunsekaisen kansannäytelmän tyyppihahmoihin. Näytelmien katsojien reaktioita on vaikea tavoittaa. Voi kuitenkin olettaa, että nuorten katsojien oli helppo samastua teatterilavalla kuvattuihin tilanteisiin. Lavalla esitettiin nuorten kulttuuria, jos kohta siistityssä muodossa.

Kirjoittajissa oli kansanvalistusaatteen omaksuneita kansankoulunopettajia, toimittajia ja virkamiehiä. Vain pieni osa tekijöistä kuului kirjallisuuden ammattilaisiin. Useimpia kirjoittajia yhdistivät suomalaisuus- ja kansanvalistuspyrkimykset. Isänmaata, suomalaista luontoa tai kotiseutua ylistäviä lauluja sisältyy kuitenkin vain osaan laulunsekaisia kansannäytelmiä. Puhdas huvittaminen oli esimerkiksi Larin-Kyöstin, Korhos-Heikin ja Maiju Lassilan tekstien tavoitteena. Toisaalta jo se, että henkilöhahmot laulavat näytelmissä kansanlauluja, rakensi ja ylläpiti suomalaisuutta. Työväenaaatetta edistäneitä tekstejä ei aineistostani löydy, mutta esimerkiksi Canthin, Pakkalan, Lassilan ja Järviluoman näytelmiä esitettiin työväennäyttämöllä. Sivistysihanteet kuuluivat myös työväenyhdistysten toimintaan.⁹⁹

Näytelmissä on joitakin viitteitä kritiikkiin, jota rekilauluihin kohdistui sanoma- ja aikakauslehdissä, mutta asenne populaariin laulukulttuuriin on teatteriteksteissä sallivampi. Liian vakava sisältö olisi vieroittanut maksavaa yleisöä. Huvittamista korostettiin myös siksi, että iltamanuorison haluttiin pysyvän poissa nurkkatanssien ja korttipelien parista. On myös huomattava, että suomenkieliset runoilijat hakivat rekilauluista inspiraatiota teksteihinsä ja että yksityisissä tilanteissa suhtautuminen rekilauluihin suhtauduttiin hyväksyvämmin kuin julkisessa sanassa.¹⁰⁰ Rekilaulukulttuuri ylitti säätyrajoja – ja näytelmien kautta rajat madaltuivat edelleen. Arvostellessaan rekilaulusta vaikutteita saanutta Larin-Kyöstin esikoiskokoelmaa *Tän pojan kevättrallatuksia* runoilija J. H. Erkko (1849–1906) kirjoitti, että runot ovat ”lämpimällä myötätuntoisuudella laulettua kansanelämätä, demokraattisen kehityksemme kukkia, joilla on kunnia kohota syvien rivien rinnoilta.”¹⁰¹

- ¹ Yrjö Veijola, *Talkoopolska. Yksinäytöksinen huvinäytelmä*, Toinen p. (Helsinki: Kustannus Oy Näytelmä, 1929), 8.
- ² Rekilaulusta ks. Anneli Asplund, ”Runolaulusta rekilauluun”, teoksessa Anneli Asplund & al., *Kansanmusiikki*. (Helsinki: WSOY, 2006), 108–159 ja Matti Hako, ”Riimilliset kansanlaulut”, teoksessa *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Toim. Matti Kuusi (Helsinki, SKS & Otava, 1963), 418–446. Rekilaulumitasta ks. Heikki Laitinen, *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa* (Tampere: Tampereen yliopisto, 2003), 282–296 ja Venla Sykari, ”Rhymer’s Microcosm. Variation and Oral Composition of the 19th Century Finnish Rekilaulu Couplets”, teoksessa *Rhyme and rhyming in verbal art, language, and song*, toim. Venla Sykari & SKS:n arkistossa on laaja kokoelma suulliseen perinteeseen kuuluneita kansanlauluja. Kansansävelmistä ks. *Suomen Kansan eSävelmät. Suomalaisen kansansävelmien elektroninen tietovaranto*. Perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemaan kokoelmaan Suomen Kansan Sävelmiä (toim. I. Krohn). <http://esavelmat.jyu.fi/kokoelma.html>.
- ³ Mikko-Olavi Seppälä, *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet* (Helsinki: SKS, 2010), 63.
- ⁴ Sajaleena Rantanen, *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakeroon* (Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, 2013), 200, 207, 221.
- ⁵ Jaakko Numminen, *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Vuodet 1881–1905* (Helsinki: Otava, 1961), 483–486; Mikko-Olavi Seppälä, *Parempi ihminen, parempi maailma. Suomalaisen työväenteatterin päättymätön tarina* (Tampere: Vastapaino, 2020), 45.
- ⁶ Elina Pietilä, *Sivistävä huvi. Suomalainen seuranäytelmä vuoteen 1910* (Helsinki: SKS, 2003).
- ⁷ Vesa Kurkela, *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri. Kansanmusiikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisjärjestöissä* (Suomen etnomusikologinen seura, 1989).
- ⁸ Paheksuntaa herättivät erityisesti nuorten miesten uhmakkaat viisut, mutta osansa saivat myös nuorten tyttöjen riiausrimit. Kritiikki kohdistui myös laulajien tapaan veisata lauluja yleisellä paikalla kovaan ääneen. Ks. Hanna Karhu & Anna Kuusmin, ”Rekiviisujen” halveksunta ja houkutus. Keskustelu arkkiviisuista ja rekilauluista 1870-luvulta 1910-luvulle”, *Kasvatus ja Aika* 15, no 1 (2021): 22–44. Doi: <https://doi.org/10.33350/ka.95615>.
- ⁹ Valitsemani aikarajauksen vuoksi aineistoon ei kuulu Matti Kurikan *Vuimeinen ponnistus* (1884), joka sijoittuu Inkerin historiaan ja kuvaa kansanelämää maaorjuuden lakkauttamisen aikoihin.
- ¹⁰ Timo Kallion mukaan *Pohjalaisia* perustuu Anton Kankaan käsikirjoitukseen ”Härmäläiset”, johon Järviluoma lisäsi kansanlauluja. Niitä hän oli kerännyt Toivo Kuulan ja Ernst Niemen kanssa Kauhavalta vuonna 1907. Reino Kallio, ”Taruja ja tutkimuksia Pohjalaisia-näytelmän kirjoittajasta”, *Historiatietoa*, julkaistu aiemmin *Eteläpohjalaiset Juuret* -lehdessä 3/2016, luettu 1.10.2022, <https://historiatieto.wordpress.com/tarua-ja-tutkimusta-pohjalaisten-kirjoittajasta/>.
- ¹¹ Kaj Häggman, *Päänäyttämöllä. Suomen Kansallisteatteri 150 vuotta* (Helsinki: Tammi, 2022), 20–21.
- ¹² Seppälä, *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet*, 19.
- ¹³ Kansannäytelmä-käsitteen historiasta saksankielisellä alueella ks. Toni Bernhard, *Volkschauspiele. Genese einer kulturgeschichtlichen Formation*, Deutsche Literatur. Studien und Quellen 31 (Berlin/Boston: de Gruyter, 2019).
- ¹⁴ Esim. *Kukka kukkain kuusistossa* on Aleksanteri Rahkosen mukaelma ruotsinkielisestä tekstistä, mutta alkuperäinen näytelmä on von Königswinterin *Sie hat ihr Herz entdeckt. Yökänsi Labdella* -kappaleen nimiölehdellä mainitaan, että P. Cajander oli mukaillut tekstin H. C. Andersenin tanskankielisestä mukaelmasta *En nat i Roeskilde*. Se oli puolestaan mukaelma Varinin ja Lefevren näytelmästä *Une chambre à deux lits* (1858). (Pietilä, *Sivistävä huvi*, 94, 109.)
- ¹⁵ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 99.
- ¹⁶ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 97; ks. myös Päivi Molarius, ”Nuoren Apollon syöksykierre. Sivistyneistö ja kansallisen ideologian murroksia”, *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 49 (1996), 15.
- ¹⁷ L[aura] C[alonus], *Kalatyttö. Kuvaus laululla yhdessä näytöksessä* (Wiipuri: Wiipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 1867), 62, 66, 70–71. ”Tuoll’ on mun kultani -laulun sovituksen ja julkaisemisen historiasta ks. Anneli Asplund (toim.), *Lauluja Lönnrotin ajoilta* (Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2002), 198.
- ¹⁸ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 90–91.
- ¹⁹ Theolinda Hahnsson, *Ainoa hetki. Kolmi-näytöksinen näytelmä* (tekijä, 1873), 4.
- ²⁰ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 164. Näytelmään sisältyvät laulut ”Minun kultani kaukana kukkuu”, ”Aamulla varhain kun aurinko nousi” ja ”En voi sua unhottaa pois”. Kaarlo Bergbom & J. Korhonen, *Saimaan rannalla. 1-näytöksinen laulunäytelmä* (Kustannusosakeyhtiö Kirja, 1928) 5–6, 14–15.
- ²¹ Pentti Paavolainen, ”Liikkeellelähtö ja puheosaston vaikeat alkuvuodet”, teoksessa *Suomen teatterihistoria* (Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, 2016), luettu 1.6.2022, <https://disco.teak.fi/teatteri/3-1-liikkeellelahto-ja-puheosaston-vaikeat-alkuvuodet/>.
- ²² Pietilä, *Sivistävä huvi*, 124.
- ²³ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 29–30, 166, 132.
- ²⁴ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 174, 261.
- ²⁵ Tommi Nieminen, *Kohiti lukijan genrejä. Jobdatusta semioottiseen lajiteoriaan* (Joensuu: verkkojulkaisu, 2014) 6, luettu 1.9.2022, <http://papers.legisign.org/books/nieminen2014.pdf>.
- ²⁶ Quidam, ”Kirjallisuutta, vanhaa ja uutta”, *Kansan Toveri* 9/1900, 141.
- ²⁷ *Kustannusosakeyhtiö Kirjan näytelmäkirjasto. Selostava luettelo* (Helsinki: Kirja, 1924), 24.
- ²⁸ Numminen, *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I*, 476.
- ²⁹ Numminen, *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I*, 483.
- ³⁰ *Näytelmä-opas, jossa selostetaan 115, kustannusliike Arvi A. Kariston Hämeenlinnassa kustantamaa kotimaista seuranäytelmää* (Hämeenlinna: Arvi A. Karisto 1910), 3.

- ³¹ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 295.
- ³² Numminen, *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I*, 487–489; Pietilä, *Sivistävä huvi*, 204–207.
- ³³ Rope Kojonen, *Näytelmäopas* (Helsinki: Kansanvalistusseura, 1910), 130.
- ³⁴ *Kustannusosakeyhtiö Kirjan näytelmäkirjasto*, 1913, 71–72.
- ³⁵ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 272.
- ³⁶ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 292.
- ³⁷ Kojonen, *Näytelmäopas*, 122.
- ³⁸ Minna Canth, *Roinilan talossa. Näytelmä kolmessa näytöksessä* (Porvoo: Werner Söderström, 1885), 17–18.
- ³⁹ Martti Wuori, *Savon sydämessä. Kansantapojen kuvaus. Kolminäytöksinen huvinäytelmä* (Helsinki: Otava, 1898), 5.
- ⁴⁰ Korhos-Heikki, *Nuottanuotiolla. Yksinäytöksinen näytelmä* (Hämeenlinna: Arvi A Karisto, 1904), 8.
- ⁴¹ Santeri Rissanen, *Iimellä. Yksinäytöksinen, laulunsekainen kuvaus Pohjois-Savon nuorison kesäelämästä*, 3 p. (Hämeenlinna: Arvi A Karisto, 1910), 5.
- ⁴² Juhani Sjöström, *Salmin tyttö. 2-näytöksinen laulun ja tanssin sekainen kansanelämän kuvaus* (Viipuri: Wiipurin Sanomain kirjapaino, 1899), 4; Martti Wuori, *Vuoksen varrella. 1-näytöksinen laulunsekainen kansannäytelmä* (Helsinki: Kansa, 1910), 4.
- ⁴³ Kaarlo Hemmo, *Pärtylin yö. Kuvaelma kahdessa osassa lauluineen, leikkineen ja tanssineen* (Helsinki: Yrjö Weilin, 1903), 52. Kansantanssin esittämiseen liittyy seuraava ohje: ”Asetutaan vastatusten piiriin, tytöt toiselle ja pojat toiselle puolen näyttämöä. Lauletaan: tullin tullin, tullin lullin j. n. e. Pojat jotka alkavat maanittelun, menevät tyttöjen luokse, tehden kaikellaisia notkeita temppuja. Peräydytään takaisin ja lähestytään, laulun mukaan, taasen tyttöjä. Laulun lopulla, missä sopii, asettuvat tytöt sisä- ja pojat ulkopuolelle piiriin, pitävät toisiaan kädestä. Pojat ottavat tytöt käsiensä päälle ja pyöriivät ympäri.” (39.)
- ⁴⁴ Larin-Kyösti, *Juhannustulilla. Laulunsekainen kansanpila*, Uusmaalaisten edistysseurojen toimituksia 5 (Porvoo: WSOY, 1900), 27–28; Heikki Soisalo, *Juhannusaatonna. Laulunsekainen näytelmä yhdessä näytöksessä* (Porvoo: Werner Söderström, 1900), 30–31.
- ⁴⁵ Armas Turunen [Suru], *Hakalan rahat. Näytelmä kahdessa näytöksessä* (Hämeenlinna: Boman & Karlsson, 1905), 12.
- ⁴⁶ Aapo Pärnänen, *Oikealla uralla. Huvinäytelmä 3:ssa näytöksessä*, 2. p., (Kuopio: Telén & Co, 1909), 17–18, 35.
- ⁴⁷ Wuori, *Savon sydämessä*, 57.
- ⁴⁸ Frans Viitanen, *Suuntalan häät. Yksinäytöksinen huvinäytelmä*, (Helsinki: Suomalainen kustannus-osakeyhtiö Kansa, 1907), 14–15.
- ⁴⁹ Vihtori Peltonen, *Salon lapsia. Yksinäytöksinen laulukuvaelma*, (Porvoo: Werner Söderström, 1900), 12.
- ⁵⁰ ”Yksi ruusu se kasvaa laaksossa, Joka kauniisti kukoistaa; Minä seison ja ruusua katselin, Kyyneleet vierä poskilta.” <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/30604>. Ks. Heikki Laitinen, ”Suomen Kansan Sävelmiä”, *Vähäisiä lisiä* 27.11.2017, luettu 1.10.2022, <http://neba.finlit.fi/blogi/suomen-kansan-savelmia/>.
- ⁵¹ Kurkela, *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri*, 148–149. Ks. myös Heikki Laitinen, ”Surullista, köyhää ja nöyryä. Musiikillisen kansa-kuvan syntyvaiheita ja seurauksia”, teoksessa *Musiikin suunta* 3 (1986), 39–46.
- ⁵² Canth, *Roinilan talossa*, 77.
- ⁵³ Veijola, *Talkoopolska*, 8.
- ⁵⁴ Pakkala, *Tukkijoella*, 119. Lönnrot julkaisi tämän säkeistön *Mehiläisessä* (helmikuu 1839, 27).
- ⁵⁵ Maiju Lassila, *Kun ruusut kukkivat. 3-näytöksinen huvinäytelmä* (Hämeenlinna: Arvi A Karisto, 1912), 5.
- ⁵⁶ Kurkela, *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri*, 283. ”Hillitty hilpeys” -ilmaisusta ks. Vesa Kurkela, ”Työväeniltamat – sovellettua varietettä”, teoksessa *Työväen taide ja kulttuuri muutosvoimana. Kirjoituksia työväen musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuritoiminnasta*, toim. Saijaleena Rantanen, Susanna Välimäki ja Sini Mononen. (Tutkimusyhdistys Suomi ry & Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2020), 91.
- ⁵⁷ Aapo Pärnänen, *Oikealla uralla. Huvinäytelmä 3:ssa näytöksessä*, 2. p. (Kuopio: Telén & Co, 1909), 26.
- ⁵⁸ *Yöstelyksi* on nimetty poikien yöllisiä vierailuja tyttöjen luokse heidän makuusuojiinsa. Tavat olivat useimmiten tiukasti normitettuja etenkin talollisten piirissä, eikä yhdessä makaamiseen useinkaan liittynyt sukupuoliyhteyttä. Ks. Matti Sarmela, *Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto* 2, kolmas, osittain uusittu p., 270–274. luettu 2.4.2022, <https://sarmela.net/files/200000119-45fe446f8c/Suomen%20perinneatlas-2.pdf>. Yöjalka-aiheen esiintymisestä seuranäytelmissä yleensä ks. Pietilä, *Sivistävä huvi*, 273.
- ⁵⁹ Kaarlo Hemmo, *Pärtylin yö*. 63; Kaarlo Halme, *Mallassaunalla. Näytelmällinen pikakuva 1:ssä näytöksessä* (Helsinki: Otava, 1900), 5.
- ⁶⁰ Anneli Asplund, ”Kansanlaulustomme eroottisten asenteiden muutoksista”, *Kotiseutu* 1/1972, 38.
- ⁶¹ Kojonen, *Näytelmäopas*, 175.
- ⁶² Wuori, *Vuoksen varrella*, 17.
- ⁶³ Viitanen, *Suuntalan häät*, 27.
- ⁶⁴ Soisalo, *Juhannusaatonna*, 7.
- ⁶⁵ Canth, *Roinilan talossa*, 35.
- ⁶⁶ Wuori, *Savon sydämessä*, 6; Sjöström, *Salmin tyttö*, 10; Soisalo, *Juhannusaatonna*, 7.
- ⁶⁷ U. W. Valakorpi, *Aave. 1-näytöksinen kansanpila* (Hämeenlinna: Arvi A Karisto, 1908), 12.
- ⁶⁸ Maiju Lassila, *Lunnon lapsia. 4-näytöksinen huvinäytelmä* (Hämeenlinna: Arvi A Karisto, 1910), 172; Viitanen, *Suuntalan häät*, 25.
- ⁶⁹ Urho Haapanen, *Kaksi mestaria. Kansannäytelmä 1:ssä näytöksessä* (Hämeenlinna: Boman & Karlsson, 1905), 6.

- ⁷⁰ Pakkala, *Tukkijoella*, 118.
- ⁷¹ Soisalo, *Juhannusaattona*, 32.
- ⁷² Kojonen, *Näytelmäopas*, 191, ks. myös 156.
- ⁷³ Antti R., *Sunnuntai-ilta*, 5.
- ⁷⁴ Lassila, *Kun ruusut kukkivat*, 20.
- ⁷⁵ Artturi Järviluoma, *Pohjalaisia. Kansannäytelmä kolmessa näytöksessä* (Porvoo: WSOY, 1914), 99–100, 107–108.
- ⁷⁶ Järviluoma, *Pohjalaisia*, 21, 94.
- ⁷⁷ Järviluoma, *Pohjalaisia*, 167.
- ⁷⁸ Sjöström, *Salmin tyttö*, 4.
- ⁷⁹ Pärnänen, *Oikealla uralla*, 23; Kulovuori, *Kokkovuorella*, 37–38.
- ⁸⁰ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 238.
- ⁸¹ Soisalo, *Juhannusaattona*, 10, 27.
- ⁸² Haapanen, *Juhannus-iltana*, 13.
- ⁸³ Haapanen, 1908, 29. Runo ”Suomalaisten huokaus” on ilmestynyt Aleksanteri Rahkosen kokoelmassa *Sääskiä* (1865).
- ⁸⁴ Santeri Rissanen, *Iimäellä. Yksinäytöksinen, laulunsekainen kuvaus Pohjois-Savon nuorison kesäelämästä*, 3 p. (Hämeenlinna: Arvi A Karisto 1910), 12, 59.
- ⁸⁵ Aukusti Simelius, [A. S:s], *Myllynpaikka. Seuranäytelmä lauluineen 1:ssä näytöksessä* (Kuopio: U. W. Telén, 1901), 27.
- ⁸⁶ Kulovuori, *Kokkovuorella*, 7–8.
- ⁸⁷ Iivo Härkönen, *Lemmen nosto. Kaksinäytöksinen laulunsekainen huvinäytelmä*, kolmas, uudistettu p. (Helsinki: Otava, 1939), 27–28.
- ⁸⁸ A. R. ”Näytelmäkirjallisuutta.” *Valvoja* 21/1901, 222.
- ⁸⁹ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 256–257.
- ⁹⁰ V[iljo] T[arkiainen], ”Näytelmäkirjallisuutta”, *Valvoja* 7–8/1902, 483. Pietilän mukaan *Kansanvalistusseuran näytelmäoppaan* (1903) tekijöinä olivat Viljo Tarkiainen, Maria Haggren (Jotuni) ja Edvard Richter (Pietilä, *Sivistynyt huvi*, 255).
- ⁹¹ Irma Tapaninen, ”Kansansuosiota kaanonin varjossa. Maiju Lassilan näytelmien vastaanotto vuosina 1911–1939”, teoksessa *Kaanon ja marginaali. Kalevalaseuran vuosikirja*, toim. Niina Hämäläinen & Lotte Tarkka (Helsinki: SKS, 2022), 201–221.
- ⁹² Virtanen, *Teuvo Pakkala*, 59.
- ⁹³ Leevi Mänttilä, *Elämän tulipunakukka. Vihtori Peltonen – Johannes Linnankoski* (Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 1979), 93.
- ⁹⁴ Pietilä, *Sivistävä huvi*, 261.
- ⁹⁵ Marko A. Hautala, *Kapinallinen kynämies. A. Untolan merkillinen elämä* (Vammala: Warelia, 2021), 161, 468.
- ⁹⁶ Kurkela, *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri*, 48.
- ⁹⁷ Hautala, *Kapinallinen kynämies*, 467.
- ⁹⁸ Kurkela, *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri*, 283.
- ⁹⁹ Seppälä, *Parempi ihminen, parempi maailma*, 34.
- ¹⁰⁰ Karhu & Kuusmin 2021; Hanna Karhu, ”Kirjallisuuden historian marginaaleista osaksi aktiivista muistia. Arkistot ja rekilauluihin viittaava kaunokirjallisuus”, teoksessa *Kaanon ja marginaali. Kalevalaseuran vuosikirja*, toim. Niina Hämäläinen & Lotte Tarkka (Helsinki: SKS 2022), 92–109.
- ¹⁰¹ J. H. E[rrikko], ”Kotimaan kirjallisuutta”, *Valvoja* 11/1897, 525.